

Iwański, Gereon

"Marceli Nowotko >>Marian<<, >>Stary<< 1893-1942. Artykuły biograficzne, wspomnienia, dokumenty", Warszawa 1974 : [recenzja]

Rocznik Mazowiecki 7, 334-336

1979

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

linowskiego (Rawa). Herby województw i miast omówił H. Rutkowski.

Otrzymałmy opracowanie stanowiące podstawową pomoc nie tylko dla studiów nad drugą połową XVI w., lecz także dla badań czasów wcześniejszych i późniejszych. Powinno znaleźć się ono w warsztacie każdego badacza regionalnych dziejów Mazowsza w Polsce przedrozbiorowej.

Patrząc na pięknie wykonaną i czytelną mapę rozległej dzielnicy, plastycznie dostrzegamy zjawiska jej wewnętrznej zróżnicowania. Wyraźnie np. zaznacza się region łowicki — miejscowe dobra arcybiskupów gnieźnieńskich charakteryzuje istnienie dużych

osad wiejskich. W ogóle mapa ukazuje związek większych osad wiejskich z dominialną własnością ziemską. Widzimy też odrębności struktur sieci parafialnej poszczególnych rejonów i mniej wyraźnie struktur sieci miejskiej.

Należy postulować, by w przyszłości mapa podstawowa została wzbogacona atlasem map szczegółowych i kartogramów ilustrujących różne zjawiska życia gospodarczego, społecznego i kulturalnego. Mapa bowiem i kartogram mogą być przydatnym narzędziem zarówno syntezy, jak też analizy.

Tadeusz Lalik

Marceli Nowotko „Marian”, „Stary” 1893—1942. Artykuły biograficzne, wspomnienia, dokumenty, „Książka i Wiedza”, Warszawa 1974, ss. 494.*

Publikacja składa się z trzech części. W pierwszej znajdują się artykuły biograficzne pióra Benona Dymka (lata młodości Marcelego Nowotki i jego działalność polityczna na Mazowszu), Antoniego Czubińskiego (działalność konspiracyjna w szeregach KPP) oraz Mariana Malinowskiego (Marceli Nowotko twórca Polskiej Partii Robotniczej).

Część druga zawiera 40 relacji o Nowotce, napisanych przez współtowarzyszy walki i przyjaciół. Ułożone zostały chronologicznie i w przeważającej mierze publikowane po raz pierwszy.

W części trzeciej zamieszczono dokumenty i materiały powstałe w okresie kształtowania się PPR. Znaj-

dują się tam: biografia napisana przez Nowotkę w Białymstoku w dniu 20 kwietnia 1940 r., pięć odezwo PPR (w tym również projekt pierwszej odezwy programowej PPR opracowanej przez Grupę Inicjatywną), których Nowotko jako pierwszy sekretarz Komitetu Centralnego partii był współtwórcą i redaktorem, 28 artykułów opublikowanych w prasie centralnej PPR przy współpracy i za wiedzą Nowotki w okresie pełnienia przez niego funkcji I sekretarza („Trybuna Wolności”, 1 II—15 XI 1942, „Okólnik”, II—X 1942, „Trybuna Chłopska”, VI—VII 1942). Dział trzeci zamyka seria listów (niektóre we fragmentach) z korespondencji radiowej Nowotki z sekretarzem generalnym Komitetu Wykonawczego Międzynarodówki Komunistycznej Georgi Dymitrowem.

Sylwetkę bohatera publikacji przybliży czytelnikowi stosunkowo bogata ikonografia, zamieszczona w książce w większości po raz pierwszy. Ilustracje

* Komitet Redakcyjny: Henryk Szafrański (przewodniczący), Alfred Wałek (wiceprzewodniczący), Benon Dymek (sekretarz), Władysław Chabowski, Antoni Czubiński, Bogusław Gierlach, Marian Malinowski, Tadeusz Tarnogrodzki.

wiążą się ściśle z życiem Nowotki, jego najbliższą rodziną, współtowarzyszami partyjnymi, a także dowodami upamiętnienia postaci przywódcy PPR w Polsce Ludowej.

Dużą pomocą służą indeksy — nazwisk, nazw geograficznych oraz rozszerzony spis ilustracji.

Książka prezentuje obecny stan wiedzy historycznej o życiu jednego z najwybitniejszych działaczy nurtu rewolucyjnego w polskim ruchu robotniczym. Zawiera ona olbrzymi ładunek ideowo-wychowawczy i z całą pewnością przyczyni się do bliższego poznania samej epoki i omawianej postaci. Szkice biograficzne oprócz danych życiorysowych ukazują również środowisko, w którym bohater książki przebywał i na które oddziaływał, jedynie w szkicu trzecim tło nieco dominuje nad problematyką życiorysową. Szkic ten ukazuje niejako Nowotkę na tle działalności PPR.

Przy niewątpliwych pozytywach całości publikacji można wskazać na nieliczne — na szczęście — mankamenty. Nie zawsze udało się autorom poszczególnych części życiorysu uniknąć powtórzeń, co jest widoczne zwłaszcza w dwóch początkowych szkicach. W pierwszym doprowadza autor dzieje życia bohatera książki do końca 1921 r., a w podsumowaniu wybiega nawet do lat 1929, 1936, 1941, natomiast autor części drugiej rozpoczyna opis życia Nowotki od czerwca 1920 r.

Zgodzić się na pewno trzeba z autorem części drugiej, gdy stwierdza, że bardzo trudno jest odtworzyć szczegółowo dane biograficzne jednostki działającej w warunkach nielegalnych. Jednakże wydaje się nieco przesadna opinia, iż w odniesieniu do Nowotki jest niesłychanie trudno ustalić dojrzwianie ideowo-polityczne, ewolucję jego poglądów ideowych i stanowisko zajmowane wobec podstawowych zagadnień epoki. Odpowiedź na to zagad-

nienie niemal w pełni otrzymujemy z lektury wszystkich trzech szkiców życiorysowych.

Jak wydaje się, autor szkicu drugiego przecenia nieco sprawę nieporozumień frakcyjnych w okręgu KPP Warszawa Podmiejska w okresie pełnienia tam przez Nowotkę funkcji sekretarza okręgu z ramienia „większości”.

Inne zagadnienie to dobór prezentowanych relacji, w większości dotyczących okresu działalności Nowotki na Mazowszu lub pochodzących od działaczy, którzy przy różnych okazjach stykali się z nim, a obecnie mieszkają w Warszawie lub województwie warszawskim. Wymogi pracy konspiracyjnej nakazywały Nowotce częstą zmianę miejsca pobytu, dlatego odczuwa się brak wspomnień zwłaszcza z takich okręgów pozamazowieckich, jak Zagłębie Dąbrowskie i Górny Śląsk oraz częściowo Łódź.

Następna uwaga dotyczy pewnego zachwiania równowagi relacji o działalności partyjnej Nowotki na korzyść opisów jego postawy w warunkach więziennych.

Zdarzają się w relacjach niedociągnięcia merytoryczne, które nie zostały sprostowane w przypisach wyjaśniających. Jako ilustracja posłużyć może relacja Stanisława Daniszewskiego (s. 204), który pisze, że „Mariana” poznał chyba na początku 1926 r., kiedy trwała walka między „mniejszością” a „większością”. Wydarzenie to mogło mieć miejsce w rok później, gdyż — jak wiadomo — frakcje w kierownictwie KPP uformowały się dopiero po przewrocie majowym dokonanym przez Piłsudskiego. Następna niecisłość to stwierdzenie, że lista Jedności Robotniczo-Chłopskiej w okręgu wyborczym nr 2 w czasie wyborów do Sejmu w 1928 r. była oznaczona numerem 5, w rzeczywistości bowiem posiadała ona numer trzynasty. Numer

piątą miała natomiast lista komunistyczna Związku Proletariatu Miast i Wsi, ale w czasie wyborów do izb prawodawczych na jesieni 1922 r.

Przykładowe mankamenty i dyskusyjność niektórych sformułowań w żadnej mierze nie mogą jednak pod-

ważyć niewątpliwych zalet publikacji. Życzyć by wypadało dalszych podobnych opracowań poświęconych innym działaczom polskiego ruchu robotniczego.

Gereon Iwański

Gereon Iwański, *Powstanie i działalność Związku Proletariatu Miast i Wsi 1922—1925*, „Książka i Wiedza”, Warszawa 1974, ss. 359.

Otrzymaliśmy ważny przyczynek do dziejów KPRP. Praca Iwańskiego pokazuje mało dotąd znaną stronę działalności ruchu komunistycznego w Polsce. Wprawdzie sprawa komunistycznej frakcji poselskiej — Związku Proletariatu Miast i Wsi — przewija się w wielu pracach historycznych, ale tylko w sposób zdawkowy, a niekiedy nawet bałamutny. Recenzowana książka jest rzeczową monografią o ciekawym okresie polskiego ruchu robotniczego.

KPRP przystępując do udziału w wyborach w 1922 r. utworzyła legalną listę wyborczą pod nazwą Związek Proletariatu Miast i Wsi. Związkiem kierowali wybitni działacze, jak Jakub Dutlinger, Tadeusz Żarski, Szczepan Rybacki, Jerzy Czeszejko-Sochacki, Stanisław Łańcucki. W wyborach sejmowych z tej listy posłami zostali Stefan Królikowski i Stanisław Łańcucki.

KPRP próbowała jeszcze utrzymać istnienie ZPMiW, wykorzystując go do wyborów samorządowych i akcji politycznych. Mimo ograniczeń i szykan związek przetrwał do końca 1925 r. Organem jego była „Trybuna Robotnicza” i różne jednodzielniki. W tym drugim etapie działalności związku KPRP chciała go przekształcić w legalnie działającą partię, co jednak władze uniemożliwiły.

Autor recenzowanej pracy postawił sobie zadanie, o którym pisze: „Chciał-

bym przede wszystkim wyjaśnić, jak doszło do utworzenia ZPMiW, jakie nadzieje z powołaniem do życia związku wiązało kierownictwo partii komunistycznej w Polsce. Wyłaniają się tu dwa zasadnicze pytania: jakie miejsce zajmuje ZPMiW w dziejach polskiego ruchu robotniczego oraz jaką rolę odegrał związek w walce tego ruchu o zdobycze polityczne i ekonomiczne mas pracujących w Polsce w pierwszych latach niepodległego państwa. Celem pracy było także wyjaśnienie, czy w wypadku ZPMiW mamy do czynienia jedynie z listą wyborczą, czy też z organizacją polityczną, stronnictwem politycznym, względnie jawnym stronnictwem politycznym, sterowanym przez tajnie działającą partię komunistyczną” (s. 7).

Praca o ZPMiW składa się z czterech rozdziałów: Pierwszy jest wprowadzeniem do problematyki. Przedstawia stan organizacyjny i wpływy KPRP w przededniu powstania Związku Proletariatu Miast i Wsi. Rozdział drugi, najobszerniejszy, obejmuje działalność ZPMiW w akcji wyborczej do Sejmu i Senatu w 1922 r., powstanie komitetów wyborczych ZPMiW, przedstawia kandydatów na posłów. Omawia nadto program komunistycznej organizacji wyborczej, sytuację finansową, działalność wydawniczą, a także stosunek władz państwowych do tej organizacji. W tej najbogatszej, problemowej części uwzględniono także kampanię wyborczą do Sejmu Śląskie-